

Marx'sız Bir Gelecek Neden Düşünülemez?

Eylem ÜMIT

"Marx'sız bir gelecek neden düşünülemez" sorusunu Jacques Derrida, "Marx'ın Hayaletleri Borç Durumu, Yas Çalışması ve Yeni Enternasyonal" başlıklı kitabında yanıtlar. Bu makalede Derrida'nın, Marx'sız bir geleceği düşünmenin neden mümkün olmadığını ilişkin argümanı ortaya konacaktır.

"Time is Out of Joint" Çivisi

Çıkmış Zamanlar: Kriz Dönemleri

Derrida'nın, bu incelemeye konu olan "Marx'ın Hayaletleri" başlıklı eserinin temelinde "Marksizm Nereye Gidiyor?" konulu kolokyumda verdiği konferans yatmaktadır.¹ Derrida eserine "Çivisi Çıkmış Bir Zaman Bu" cümlesi ile başlar. Shakespeare'in Hamlet oyunundan aldığı bu cümle kitabın ilerleyen bölümlerinde bir tür çılgına dönüşecek ve tekrar tekrar karşımıza çıkacaktır.

"Çivisi çıkmış zamanlar"... Derrida'yı harekete geçiren şeyin bu cümlemin ifade ettiği olgusal gerçeklik olduğunu söylemek yanlış olmaz. Derrida ve Shakespeare'in yollarını kesiştiren bu cümle bir tür betimlemeden çok

başka, çok daha fazla bir şeydir. Yaşanan çağa dair bir tespittir. Dünyanın ve yaşamın gidişatına dair gerçekçi bir bakıştır. "Zamanın çivisi çıktı" der Derrida.² Ayarı bozulmuş, adaletsiz zamanlardan geçmektedir dünya bir kez daha. Dünya dönmekte ve döndükçe yaşanmaktadır. Yaşının büyümesi, dünya için kötülüğün ta kendisidir. Derrida Shakespeare'in bu kez bir başka oyununa gönderme yapmaktadır. "Atinalı Timon"da ozan ressama sorar "Nasıl gidiyor dünya?" Ressam: yıpranıyor bayım yaşı büyüdükçe, diye yanıtlar. Bu yıpranma bir gelişim sürecinin doğal sonucu veya büyüme bunalımı değildir.³

Derrida'ya tüm kitap boyunca Shakespeare eşlik etmektedir. Blanchot ve Stirner'in eşlik ettiği gibi. Çünkü Derrida Marx'ı birden çok gözle okumak niyetindedir. Böylelikle Derrida, Marx'ı Shakespeare ve Stirner üzerinden okuyarak çivisi çıkmış zamanları, zamana aykırılığı, oluşu açıklamaya yetersiz kalan bulunuş felsefesini, yeni gelenle yerinden edileni yani sonuçta zamanın hayal(et)leşmesini ve ha-

Eylem Ümit

yal(et)leşmiş bir zamanda Marx'ın hayaletlerinden birinin ne tür bir fonksiyonu olabileceğini ortaya koyabilecektir. Üstelik bunu Marx öldü diyenlerin retoriklerini çürütürük yapacaktır.⁴

Zamanın çivisi çıkmıştır; menteşeleri parçalanmış, zıvanadan çıkmıştır. Bu çılgın zamanlarda her şey hayaletleşmiştir.⁵ Her şey "çoğul ve aynı anda"⁶ ne canlı ne de ölü, ne burada ne de değil olarak var olmaktadır. Derrida'ya göre hayaletimsi varoluş diye bir şey vardır ve Batı kültürünü yaratan klasik felsefenin (philosophy of presence) dayandığı tam bulunuş (full-presence) bir aldatmacadır.⁷ Hayaletli zamanlar demektir Derrida, bu zamanların hayaletli yönünü vurgulamak için. Böyle zamanlarda içi boşalmış kavramlar ve görüntüsünden çok başka olan içerikler anlam dünyasına hükmetmektedir. Hiçbir şey görüldüğü gibi değildir ve bu yüzden işler yolunda gitmemektedir. Para, hayaletimsi varoluşa verilebilecek örneklerden sadece biridir. Kim paranın varoluşunun bir tam-bulunuş olduğunu iddia edebilir ki? "İster altın ister gümüş olsun" ya da sadece bir kağıt... Artık para, duyularımızca fark ettiğimiz varlığından başkaca bir varlığa sahiptir. Elle tutulur gözle görünür varlığı ile onun taşıdığı değer arasındaki bağ kopmuştur. Başkalaşım geçirerek "bedeni"nden uzaklaşmış olan "artık

değer" bir yanılsama, bir hayalettir. Derrida Marx'tan alıntılar: "Paranın kendisi gölgeden başka bir şey değil."⁸ Derrida'cı retorik izlediğimizde paranın görüldüğü gibi bir şey olmadığını ya da sadece bir görüntüden ibaret olduğunu görürüz. Para bir hayalettir. Tıpkı diğer hayaletler gibi birden çok ruhu vardır ve ruhları sürekli bir değerini yerinden ederek para kavramının başkalaşımına yol açmaktadır.

Zamanın çivisi çıkmıştır. Bu cümlede geçen zaman sözcüğü üç farklı anlamı bir arada barındırmaktadır ve bu farklı anlamlar yan yana ama farklılıklarını bırakmadan cümle içinde varolmaktadır. Birincisi, zaman olarak zaman, çağımız, bugünümüzdür. İkincisi tarih olarak zaman, yani akıp giden zamandır. Üçüncü anlam ise dönen dünyanın bugünkü duruşu yani gidişat yaşamın ta kendisidir. Derrida zamanın çivisi çıkmıştır cümlesinin Shakespeare'in dilindeki orijinal hali olan "The time is out of joint" in nasıl çevrilmesi gerektiği üzerinde uzun bir tartışma yapar.⁹

Derrida'ya göre çeviri ne kadar yetkin olursa olsun asıl metinden bir biçimde eksik ve bir biçimde de fazla olmaya mahkumdur. Bu sav Derrida'nın yapısöküm (dekonstrüksiyon) kuramının temelinde yer alan "dil, anlam istikrarsızlığı ve belirlenimsizliğinin silinmez izlerini taşır"¹⁰ ilkesinden

(*) Dr. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Ana Bilim Dalı.

(1) California Üniversitesinde 22-24 Nisan 1993 tarihinde düzenlenen kolokyumun başlığı "Whither Marxism?" dir.

(2) DERRIDA, Jacques; *Specters Of Marx The State Of The Debt, The Work Of Mourning and the New International*, (trans. Peggy Kamuf), NY, 1994, s.77.

(3) Age., s. 78.

(4) *Marksizmin ve ideolojilerin sonu geldiğini iddia eden retorikten Fukuyama'nın retoriklerini seçen Derrida'nın bu retorik çözümlenmesi ve Fukuyama'ya verdiği yanıt "Egemen Diskur: Marksizm Öldü Yaşamın Liberal Demokrasi" başlığı altında incelenecektir.*

(5) DERRIDA; age., s.18.

(6) Age., s. 35.

(7) TOPLUMBİLİM Jacques Derrida Özel Sayısı, 10. Sayı, Ağustos 1999, *Avrupa Kültürü'nün Krizi ve Jacques Derrida*, Tülin Akşın, s.48.

(8) DERRIDA, age., s. 45.

(9) Age., s.18-20.

(10) Stuart SIM; *Derrida ve Tarihin Sonu*, çev. Kaan H.Ökten, İstanbul, 2000, s.30.

beslenmektedir. Dilin anlam istikrar-sızlığı ve belirlenimsizliği karşısında hiçbir analiz yöntemi metin yorumu açısından otorite iddiasında bulunamaz. Çünkü satırlar arasına gizlenmiş tek ve gerçek anlamın varolduğu inancı üzerine kurulu bir düşünce, her tür yorum yönteminin zorunlu biçimde çift anlamlı sözcüklerden birini seçmek zorunda kalması karşısında tutarlılığını yitirir. Metnin satırları arasındaki yalın gerçeği çekip çıkarmak çoğul anlamlardan birini seçmek değildir şüphesiz. Sözün çoğul anlamlarının varlığı kabul edilmesiyle birlikte metindeki yalın anlamı veya indirgenebilir gerçeği bulup çıkarma iddiası çürümektedir. "Sözcük ile anlam arasındaki ilişkinin keyfi olduğunu"¹¹ ilan eden Ferdinand de Saussure'un izinden giden Derrida tam da bu noktada bulunuş felsefesine karşı çıkmaktadır. Bulunuş felsefesine göre: "dili kullananlar anlamı bütünlüğü içinde kavrayabilirler ve sözcüklerin anlamı zihnimizde onları dile getirdiğimiz veya yazdığımız anda var olur." Derrida'ya göre bu bir yanılısamadan ibarettir. "Çünkü anlam daima sözden ayrı olduğu gibi tamamlanışı da hep ertelenir"¹² Metinde deklare edilen niyeti eksiksiz ve sapmasız anlamak mümkün değildir. Her zaman satır aralarına kaçan anlamlar olacak, boşluklar dolmayacak ve anlam sabitlenemeyecektir. Bu nedenle çeviri de tüm yorum yöntemleri ile birlikte serbest alanda yer alır ve en yetkin çeviri bile mükemmellikten uzaktır.

Çivisi çıkmış zamanlar kriz dönemleridir. Derrida'nın söyleminde bu kriz dönemlerinin yorumu önemli bir yeri işgal eder. Derrida bu hayaletli zamanlardan ve hayaletlerden sıkça söz ediyorsa bu, zorunda kaldığı içindir. İşleri yeniden yoluna koyabilmek için, dünyayı yeniden "düzen"e kavuşturabilmek için bu kriz dönemleri aşılmalıdır. Krizin savuşturulabilmesi, düzeni bozulmuş dünyanın doğru biçimde yorumlanmasına bağlıdır. Bu aslında Batı Dünyasına ait olan logosantrik metafizik düşüncenin krizidir. Bu nedenle metafizik gelenek krizi yorumlamakta aciz kalmaktadır. Kriz dönemindeki bu "Yeni Dünya Düzeni"ni tanımak ve tanımlamak için bulunuş felsefesinden başka bir felsefe gerekmektedir. Derrida kendi yorum yöntemi ile Yeni Dünya Düzeni'ni yorumlamaktadır.

"Time is Out Of Joint" Çivisi

Çıkmış Zamanlar: Yeni Dünya Düzeni ve Egemen Diskur

Dünya yinelenen, geri gelen kriz dönemlerine sahne olmaktadır. Bir başka diskura göre kriz döneminin adı "yeni dünya düzeni". Egemenlik kurucu diskur, bu yeni dünya düzenini öteden beri müjdeliyor ve onu çağınıyordu. Aslında oturtulmak istenen "düzen" ayar bozukluğunun ta kendisidir.¹³ Derrida'ya göre "bir dogma düzeni, hegemonyasını kabul ettirmeye çalışmaktadır dünyaya."¹⁴

Egemen diskurun en büyük düşmanı Marksizm ve Avrupa'ya musallat

olan komünizm hayaletidir. Egemen diskur, Marx'ın mirasından vazgeçemeyenlere karşı ittifak kurmuştur. Bu bir tür "fesat birliği"dir. Derrida, egemen diskurun diline doladığı ve bir yürüyüş marşı gibi tekrarladığı, kendini inandırmak istercesine yüksek sesle söylediği tekerlemenin "Marksizm öldü" kelimelerinden oluştuğunu söylüyor. Marksizme karşı düzenlenen bu fesat birliği, Marksizmi defetme çabası içindedir. Ancak Marksizm geçirdiği başkalaşım sonucunda kılık değiştirmiştir ve Marksizmin yeni yüzlerini tanıyan "fesat birliği" korku içindedir. Derrida, gizli- Marksistlerin, sözde Marksistlerin ya da para- Marksistlerin nöbeti devralacağını bilen "fesat birliği" nin endişelerini gizlemek için yaygara kopardığını, zaferini ilan ederek yaklaşan karanlık ufku defetme çabasında olduğunu söyler.¹⁵

Egemen diskurun başka ne tür özellikleri vardır? Bu diskuru egemen diskur yapan etkenler nelerdir? Derrida egemen diskurun kaynağını üç kültür alanı olarak belirliyor.

1- Siyasal Kültür: Siyasal Sınıfın Retoriği: Dünyanın (hemen) her yerinde batı modeli siyasal kültür egemendir. Siyasetçilerin ve partilerin resmi söylemlerinin geleneği bu kültürü yaratmaktadır.

2- Kitle İletişim Kültürü: Tele-teknik söylemler: Derrida bu kültürün "haberleşme" ve yorumları "bilgi"yi seçerek hiyerarşik bir biçimde ürettiğini söylemektedir. Kitle iletişimi denen şey bilgiyi, her tür olaysallık içinden

seçmekte ve sıralayarak sunmaktadır. Bu da bir tür yorum tekniği yani tele-tekniktir. Derrida'nın her dil bir tele-tekniktir tespiti yukarıda yer verdiğimiz dil ve anlam üzerine düşünceleri ile örtüşmektedir. Kitle iletişimi kanallarının hızla açılması ile Marksist rejimlerin çöküşü arasındaki eş zamanlılık Derrida'ya göre yalnızca rastlantıdan ibaret değildir.¹⁶

3- Entelektüel Kültür: Akademisyen ve bilim adamlarının söylemleri: Özellikle tarihçilerin, sosyologların ve siyasetbilimcilerin, dilbilimcilerin, antropologların, felsefecilerin akademik ve ticari yayınlarıyla desteklenen akademi merkezli bir kültürdür Derrida'nın işaret ettiği.

Derrida bu üç kültür alanını üç erk olarak ortaya koyuyor. Bu erklerden oluşan ancak başkalaşım geçirmiş bir erkler egemen diskur. Entelektüel ve siyasal söylem tele-teknik söylemden geçerek başkalaşırlar. Farklılaşmış ve çelişkilerle donanmış bu yeni erk paradoksal biçimde demokrasilerin hem koşulu hem de demokrasiler için en büyük tehlikedir.¹⁷ Egemen diskurun yapısal yorumunu tamamlar tamamlamaz onun içeriğine bakıyoruz. Ne diyor egemen diskur? Marksizm öldü, yaşasın liberal demokrasi!

Egemen Diskur: Marksizm Öldü

Yaşasın Liberal Demokrasi

Egemen diskur bir fesat birliği, "kötülüğü" defetmek için kurulmuş bir "ittifaktır". Derrida bu ittifaka "kutsal ittifak" adını verir. Manifesto'da adı

(11) Age., s.71.

(12) Age., s.30-35.

(13) Age., s.50.

(14) Age., s.52.

(15) Age., s.52.

(16) Age., s.53.

(17) Age., s.54.

geçen ittifak soyluluk ve münzeviliğin birleşmesinden oluşuyordu. Avrupa şahtolarındaki efendilerin karabasanına karşı kurulmuş bir ittifaktı. Bir tür sürek avıdır bu. İzi sürülen ise Avrupa'yı taciz eden komünizm hayaletidir. Öyle dememiş miydi Marx Manifestonun daha en başında: Avrupa'da bir hayalet kol geziyor- Komünizmin hayaleti... "Ein Gespenst geht um in Europa – das Gespenst des Kommunismus". Komünizm hortlamıştır ve Avrupa'yı taciz etmiştir. Tir tir titreyen Avrupalı efendiler iz sürerek hortlağı defetmeye çalışmıştır. Marx bize yaşlı Avrupa'nın tüm güçlerinin komünizm hayaletine karşı kutsal bir sürek avı için ittifak kurduğunu söyler.¹⁸

Bugün de aynı fesat birliği kurulmuştur. "Marksizm öldü" cümlesinin daha yüksek sesle ve bir ağızdan söylenirse gerçek bir olguya dönüşeceğine inanan egemen sınıf, feryat figan bağırıyor: Marksizm öldü, ideoloji öldü. Derrida egemen diskurun popüler temsilcilerinden biri Fukuyama'yı "Tarihin Sonu ve Son İnsan Kitabı" nı inceleyerek egemen diskuru çözümlüyor. Derrida'ya göre Beyaz Sarayın akıl hocası¹⁹ Francis Fukuyama Kojeve'nin genç, gayretli ama gecikmiş bir öğrencisidir. Kitabı da Kojeve'in bu genç, gayretli ama gecikmiş öğrencisinin hazırladığı bir okul ödevidir.²⁰ Fukuyama'nın kitabı için "Yeni İncil" yakıştırmasını da yapıyor. Fukuyama kendisine "sipariş edilen bir iyi haberi müjdeliyor. "Müjdeci" Fukuyama'nın iki iddiası var:

1- İnsanoğlunun ideolojik evriminin son noktasına vardık.

2- İnsanları yönetme biçiminin nihai hali liberal demokrasidir. Fukuyama'ya göre tarihin sonu vardır ve bu liberal demokrasinin cennetidir.

Aslında tarihin sonunun geldiğini ilan eden ilk kitap Fukuyama'nın kitabı değildir, şüphesiz sonucusu da olmayacaktır. 1950'lerde Amerikan düşünürlerinin başlattığı "tarihin sonu mu geldi?" tartışması Derrida'nın ifadesiyle "temcit pilavı" gibi önümüze sürülmekte yıllardır.²¹ İdeolojinin, üst anlatının, tarihin, öznenin sonunun geldiğini ilan eden düşünce hala varlığını sürdürüyor. Tarihin sonunun geldiğini ilan eden tüm düşüncelerin de artık kendi aralarında bir tarihe sahip olduğunu görüyoruz. Ayrıca ideolojinin sonunun geldiğini iddia eden düşüncenin kendisinin bir ideoloji olma iddiasında olduğunu tespiti artık yeni bir tespit değildir. Hegel belirli bir tarih anlayışının sonundan söz eder. Ona göre nihai son (çözüm) Prusya devleti idi. Marx da belirli bir tarih anlayışının sonunun gelmekte olduğunu bunun da Proleter Diktatorya olduğunu söylemiştir. Fukuyama da kendini ustaların altına yazdırmak "cesaretini" gösterip tarihin sonunun liberal demokrasi olduğunu "müjdeliyor".

Liberalizmin sonsuza dek kutlanacak zaferinin en büyük kanıtı Fukuyama'ya göre komünizmin çöküşüdür. Fukuyama'nın olgusal dünyadan örnek göstermesine bakılırsa liberal demokrasinin nihailiği ampirik gerçekliklerle

desteklenen bir iddiadır. Oysa Fukuyama az sonra olgusal gerçeklikten yüzünü ülküsel gerçekliğe döncecek ve "modern doğa bilimlerinin mantığı, kapitalizm istikametini gösteren evrensel bir evrimi dayatıyor gibidir"²² diyecektir. Olması gerekenin liberal demokrasi olduğunu söylemek için her tür kanıt kullanan Fukuyama sanki hiçbir kanıtta ihtiyaç duymadan söyler gibi sonunda "liberal demokrasinin insana dair sorunların gerçeklikteki en iyi çözümü" olduğunu söylemektedir. Derrida bu çelişkiyi çok açık ortaya koyar. İnsanın liberal demokrasilere yönelişi "bir ilerlemenin telosu olarak ülküsel bir ereksellik biçimine sahiptir". Bunu yalanlar nitelikteki İkinci Dünya Savaşı, Nazi, Faşist ve Stalinci totalitarizmi ve Pol Pot yönetiminin yıkımları gibi olgular Fukuyama'ya göre ampiriklikten kaynaklanmaktadır.²³ Fukuyama'nın dilinde liberal demokrasi bazen etkili bir gerçeklik bazen de basit bir ülkü olmaktadır.²⁴ Fukuyama'nın izinden gittiği Kojeve'nin retoriğinde de sadece ülküsel betimlemeler yer almaktadır. Kojeve, onca tarihsel ampirik arasından ABD ve AT'yi seçerek bunları evrensel ve türdeş devletin en yetkin gerçekleşmesi olarak belirler. Fukuyama Kojeve'nin bu tespitinin altını çizer ve bunu "important truth" olarak ilan eder.²⁵

Fukuyama vaadedilmiş topraklardan -liberal devlet modelinden- bahsederken bir tür mesihçe öte dünya bilgisi vermektedir. Fukuyama'nın vaad ettiği topraklar Hristiyan düşünce ile su-

lanmış topraklardır. Derrida kutsal ittifakın İslam Dünyasına üstün körü bakışını tespit ederek gözler önüne serer. Evrenselleşen aslında Hristiyan görüşün Avrupa merkezli kültürüdür. Bu da kültür emperyalizminden başka bir şey değildir. Evrenselleşen aslında yeni dünya düzeninin taşıdığı bulaşıcı hastalıklardır. Yeni dünya düzeninin gerçek yüzü bu karanlık tablodadır.

Egemen Diskurun Düzeni ve Gerçek Yüzü: Karanlık Tablo

"Yeni dünya düzeni" denilen düzen, azınlığın düzeni, çoğunluğun ise kaosu yaşadığı bir "düzendir". Tablo mutlu azınlık için aydınlık, ancak kalabalık kitleler için oldukça karanlıktır. Dünyanın kötüye gittiğini söyleyebilmek için merkezdeki azınlık kültürünün egemenliğinden sıyrılmak ve kenara itilen yığınlarla birlikte düşünmek yeterlidir. Bu bir tür karamsarlık değil, pozisyon alıştı. Fukuyama gibilerinin pozisyonundan bakıldığında dünyamız "cennet" gibi görünebilir. Ancak, dünyayı ve çağımızı bu şekilde görebilmek için insanın gözlerini ve kulaklarını bu çağda yaşanan bir çok olguya kapatması gerekmektedir. İşte Fukuyama ve onun gibilerinin yaptığı da budur.

"Ötekine ait olmak" egemen diskurun vandalizmi karşısında çok tesadüfi bir tercih değildir. Egemen diskurun yoksulları (istatistiklere bakarsak dünyanın aslında yoksul bir dünya olduğunu götürürüz), kadınları, eşcinselleri, zayıfları, azınlık halkları, çocukları, vs. öteki olarak ilan ettiğini görmek için

(18) Age., s.40.

(19) Fukuyama'nın asıl mesleği Beyaz Saray danışmanlığıdır. TOPLUMBİLİM Derrida Özel Sayısı, s.43

(20) Age., s.56.

(21) DERRIDA, Age., s. 14.

(22) Francis FUKUYAMA; *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, İstanbul, 1999, Önsözde.

(23) DERRIDA, Age., s.57.

(24) Age., s.62-63.

(25) Age., s.62.

üstün bir bakış yeteneğine sahip olmak gerekmemektedir. Bu eşitsizlik ve adaletsizlik o kadar açık seçik ortadadır ki dürüst bir bakış tüm çürümeyi görmeye yeterlidir. Derrida "yeni dünya"nın düzeninin yaralarını sıralamaktadır. Bunlar yaşamımızın sürekli kanayan yaralarıdır. Bu yüzden Derrida'nın söyledikleri çok uzaklardan gelen sözler değil, burnumuzun dibinden kan kokusunu eksik etmeyecek kadar bize ait yaralardır. Bunlar; işsizlik, evsizlik, "vahşi" ekonomik savaş, toplumsal eşitsizlik, dış borç, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı, nükleer silahlanma, etnik ayrımcılık, ırkçılık, hukukun ve hukuk kurumlarının ulusal ve uluslar arası platformda aczi...

Örneğin işsizlik, artık bu kelimenin eskiden ifade ettiği "işsizlik" olgusundan bambaşka bir işsizliktir yaşanan. Derrida buna "yeni işsizlik" demekte ve eski işsizlik olgusundan farklılaşmış bu yeni olgu için bambaşka bir siyaset gerektiğini dile getirmektedir.²⁶ Bu "yeni işsizlik" dünya çapında geçerli olan "yeni rekabetin" yarattığı bir tür "toplumsal etkisizlik" (social inactivity)tir. Derrida'ya göre. Dünya'nın küresel bir pazar haline dönüşmesiyle artık ne üretim eski anlamıyla kalabilmektedir ne de yoksulluk. Pazar ve rekabet dünya çapındadır yani büyümüştür, başkalaşmıştır. Buna bağlı olarak üretim, yoksulluk, işsizlik gibi olgular da başkalaşım geçirmiştir. Artık bunları eski biçimlerinden ayırmak için yeni kavramlara ihtiyaç olduğunu söyler Derrida.

Yeni dünya düzeninin yaraları aslında "liberal pazar kavramının ülküsel

ve gerçeklik düzeyindeki çelişkilerinin" eseridir. Dış borçlanma ve merkezi para fonlarının güçlenmesi paradoksal bir gerçektir. "Dünya çapında "borç veren" durumunda olan fonlar, borçlu ülkelerin daha fazla borçlanmaması için çözüm reçeteleri hazırlama misyonuna soyunmuşlar." Liberal pazarın çelişkilerini ortaya koymak için hazırlanmış bir cümle gibi... Sahip olduğu parayı yüksek faizle borç veren ve çoğaltan biri neden borçlunun daha fazla borca ihtiyaç duymamasını istesin ki?²⁷

Bu karanlık tabloda ezilenler çok büyük bir kitledir. Kader ortakları ege-men diskurun koruyuculuğundan nasibini almayan herkes ve her şeydir. Derrida bu kitlenin kader birliğinden söz eder. Kutsal İttifaka karşı bu kitleyi birleştiren şey bir sınıf bilinci değildir. Ezildiğinin, dışlandığının farkındalığıdır. "İnsanların çoğunluğu için iyi olmayan iyi değildir" diyen, bu yüzden işlerin olması gerektiği gibi gitmediğinin bilincinde olan herkes Derrida'nın çağdaş Enternasyonal'ini oluşturur.

Karanlık Tablonun Kader Birliğine İttigi İnsanlar: Çağdaş Enternasyonal

Derrida, kültürel süreçlerde ani kopuşların yaşandığına inanmaz. Bunun için elinde sağlam bir kanıt da vardır. İşte insanlık yine, "bu düzen böyle gitmez" diyor. Bu, düzenin dışarıdan eleştirisidir. Derrida'ya göre "Yeni bir enternasyonal... Pazar yasası "dış borç", bilim- teknik, askeri ve ekonomik gelişmedeki eşitsizlik insanlığın tarihinde hiç olmadığı kadar korkunç, gerçek bir eşitsizliği koruyup devam

ettirdikçe ayakları yere basmayan bir insan hakları söyleminin sınırlarını göstermeye başlamıştır."²⁸ İnsanları bir araya getiren şey bu "korkunç ve gerçek eşitsizlik"ten başka bir şey değildir. Çünkü insanlık tarihinin hiçbir devresinde "şiddet, eşitsizlik, dışlanma, açlık ve ekonomik baskı bu kadar fazla insanı avucuna almamıştı".²⁹ Yeni enternasyonalı oluşturan "acı ve umut bağı"dır ki bu da belirli bir sınıf üyeliğine dayanmayan bir bağıdır. Derrida'nın özellikle vurguladığı nokta "yeni enternasyonal"ın sosyalist-Marksist enternasyondan daha farklı ve daha fazlası olduğudur.³⁰ Ancak Derrida'nın dikkatleri çektiği gibi "yeni enternasyonal" bir "karşı- fesat birliğidir."³¹ Yani Marx'ın miraslarından en az birinden esinlenmiş herkese ve her söyleme karşı sürdürülen şu malum fesat birliğine karşı (rağmen) bir araya gelmiş insanlardır yeni enternasyonalin üyeleri.

Düzene böyle çatık kaşı bakıp karanlık yüzünü görececek cesareti bulabiliyorsak bu Marx'ın mirası sayesinde. Marx'ın birden çok ruhu ve birden çok mirası vardır. Derrida'ya göre dünyanın on yarasının gözler önüne serdiği vaadi yorumlamanın iki yolu vardır ve her ikisi de Marx'ın ruhlarından (miraslarından) birine bağlı kalmak durumundadır.³² İlk yorum biçimi Fukuyamacı yorum tarzı içinde kalmaktadır. Ülküsel gerçeklik ile olgusal gerçeklik

arasındaki açıklıktan (örtüşememe halinden) kaynaklandığını ileri süren bu yorum Marksist eleştirinin belli bir ruhuna başvurmak zorunda kalacaktır. Gerçekliği ülküsel yaklaştırmak için olguyu eleştirmekle işe başlamak gerekecektir. Yeni bir üretim biçimi yeni bir yurttaşlık uyarlaması gibi olgusalı yeniden dönüştürmek faaliyetidir bu ve Marksist eleştirinin yönteminden başkaca bir şey değildir aslında.³³ İkinci yorum biçimi ise olgusalın ötesinde ülküseli de sorgulamaya girişmektir. Sorun sadece ampirik tanıklığımızı anlamlandırmak değil ülkünün kendisini tartışmaya açmakta gizlidir. Bu yorum biçiminin yolu da sistemin Marksist eleştirisini yapmaktan geçmektedir. Kavramları yeniden yaratırken "marksist ruhun belli bir mirasına sadık kalmak bir tür ödevdir"³⁴.

Marx'ın birden çok ruhu dolayısıyla birden çok mirası olduğunu biliyoruz. Derrida bunları kategorize eder. Derrida'ya göre "Marksizmin belli bir ruhundan esinlenmeye devam etmek, hepsinden öte köklü bir eleştiri" geleceğine bağlı kalmaktır. Öylesine köklü ve ilkeli bir eleştiridir ki bu ilkenin kendisi eleştirilir. Öznenin kendini eleştirisi, sistemin kendini sorgulaması yani özeleştirmedir burada miras alınan. İşte bu yüzden Derrida Marx'ı selamlamak için şu andan daha uygun bir an düşünemez. "Tam zamanydı Marx'ı

(26) Age., s.81.

(27) Age., s.81.

(28) Age., s. 84-85. (Altını ben çizdim.)

(29) Age., s. 85.

(30) Age., s. 84-86.

(31) Age., s. 86.

(32) Age., s. 86.

(33) Age., s. 86.

(34) Age., s. 87.

(35) Age., s. 88.

selamlamanın dendiğini iştir gibiyim” demektedir.³⁵

Miras almak kendiliğinden belirlenmiş bir eylem değildir. Derrida'ya göre miras almak seçmek eylemiyle belirlenir. Miras almak seçmek demektir. Peki Derrida'ya göre Marx'ın hangi ruhu (mirası) olmadan gelecek olmaz? Sonu gelmez özeleştiriyi yaratmak... Derrida bu ruh karşısında duyduğu hayranlığı ve saygıyı gizlemez. “Hiçbir zaman vazgeçemeyeceğim bir Marksizm ruhu varsa, bu ruh ... her tür dogmatiklikten, hatta her tür mesihçilikten kendini kurtarmayı başarmış eleştirel düşünce ya da sorgulama yöntemidir.”³⁶ Bu “dogmatikliği aşmış özeleştirii”nin ruhundan başka bir şey değildir ve Derrida'ya göre geleneksel bulunuş felsefesinin belirleyiciliğinde anlam bütünlüğü hayaletleşmiş yaşamın yapısını çözebilmek, düzene sokabilmek için ihtiyaç duyulan tam da budur. Yeni bir insan, yeni bir toplum, yeni bir felsefe, yeni bir yaşam yaratılacaktır. Burada yine sorumluluk bir mirasçının omuzlarındadır. Hamlet'in omuzlarına yüklenen sorumluluk gibi, işte bozulana düzeltmek görevi bir mirasçı sorumluluğu olarak karşımıza çıkmaktadır. “Herkes, insanlığın tamamı, isteseler de istemeseler de, bilseler de bilmeseler de, Marx'ın ve Marksizmin mirasçılarıdır.”³⁷

Bu miras ne ulusaldır ne de dinsel. Derrida Marx'ın bu mirasını yanına alarak hayaletlerle konuşmaya gitmektedir. Yeni bilim neyin geldiğini ve neyin gitmesi gerektiğini anlayabilmek için hayaletlerle konuşmak zorundadır. Yeni bilim insanı (aydın) hayaletlerle (hayaletlere) konuşabilmeyi öğrenmelidir. İşte bu nedenle tablonun aydınlanması ise istenen, Marx'sız bir gelecek olamaz.

“...ama, eğer bir danseden yıldızsa doğurmak istediğin, içinde kaos olmalı”

Friedrich Nietzsche

KAYNAKÇA

- DERRIDA, Jacques; Specters Of Marx The State Of The Debt, The Work Of Mourning and the New International, (trans. Peggy Kamuf), NY, 1994.
- DERRIDA Jacques, Göstergebilim ve Gramatoloji, (çev. Tülin Akşin), İstanbul, 1994.
- DESCOMBES Vincent; Modern Fransız Felsefesi, (çev. Aziz Yardımlı) İstanbul, 1993.
- FUKUYAMA Francis; Tarihın Sonu ve Son İnsan, (çev. Zülfü Dicleli), İstanbul, 1999.
- TOPLUMBİLİM; Jacques Derrida Özel Sayısı, 10. Sayı, Ağustos, 1999.
- Stuart SIM; Derrida ve Tarihın Sonu, (çev. Kaan H. Ökten), İstanbul, 2000.

Aydınlanma Çağı ve Burjuva Devrimlerinde Düşünce Özgürlüğü

Eylem ÜMIT*

Bu çalışma, düşünce özgürlüğünün düşünsel temellerinin Aydınlanma Çağı'nın siyasal ve toplumsal kurgusu içinde kuruluşuna ve bu özgürlüğün Burjuva Devrimleri bildirelerinde ve dönemin anayasalarında hak niteliğini kazanmasına ilişkin sürecin incelenmesine özgülüştür. Bu amaçla, düşünce özgürlüğü ile bağlantılı diğer özgürlüklerin –basın yayın, örgütlenme, vicdan ve inanç özgürlüklerinin– toplumsal pratikleri saptanarak, Aydınlanma Çağı'ndaki düşünce özgürlüğünün çerçevesi çizilmeye çalışılacaktır. İlk olarak Aydınlanma Çağı Avrupası'ndaki siyasal ve toplumsal yaşamın önemli dinamikleri kısaca özetlenerek, düşünce özgürlüğü pratiklerini belirleyen ve çevreleyen koşullar ve yapılar belirlenecektir.

AYDINLANMA ÇAĞI AVRUPASI

XVIII. Yüzyıl, Avrupa'da “taçlar yüzyılı” olarak bilinmektedir. Ancak “taçlar”, toplumdaki birçok özerk gruba rağmen hakimiyetini sürdürmeye çalışmaktadır ve eski zamanlardaki kadar güçlü değildir. Kilisenin de aralarında bulunduğu, üniversiteler, cemiyetler, loncalar, dini vakıflar, tarikatlar, ekonomik topluluklar gibi grupların ve soyluların bir biçimde elde ettikleri im-

tiyazlara sığınarak krala karşı ölçülü bir bağımsızlıkta yaşam sürdürdüklerini görmekteyiz. Özellikle kent yaşamı, cemiyetler ve tarikatlarla örülmüş aktif bir yaşam tarzı olarak karşımıza çıkmaktadır.¹

Bu yoğun örgütlülüğe rağmen, zümre ve tarikat kuralları, toplumsal yaşam üzerinde, mübadele değerine dayalı üretim biçiminin yarattığı kuralardan daha sınırlı etkiye sahiptir. Bu çağa gelene kadar yeni piyasa düzeni kentli orta sınıfın yaşam tarzını belirlemiş ve toplumun diğer sınıflarından farklılaşma, hızla gerçekleşmiştir. İşte XVIII. Yüzyılda, yükselen burjuvaziyi kilisenin iktidarını, mutlakiyeti ve aristokrasinin imtiyazlarını sorgulayarak varlığını geliştirebileceği bir ekonomik ve siyasal düzenin düşünsel temellerini oluşturmaya çalışırken buluyoruz. Bilindiği gibi aydınlanma ruhu, akıldan başka bir rehber ihtiyacı duymadan, varolan kurumları eleştirmeyi ifade etmektedir. Burjuvazinin, Aydınlanma felsefesine kendi talebiyle örtüştüğü ölçüde bağlandığını; kendine yeteri kadar alan bulamadığı eski düzeni (rejimi) eleştirebilmek için uygun zemin bu bağlamda aydınlanma hareketi ile kurabildiğini söyleyebiliriz. Egemen güçlerden – kilise, kral ve aristok-

(36) Age., s.89.

(37) Age., s.91.

(*) Dr. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Ana Bilim Dalı.

(1) IM HOF, Ulrich; Avrupa Aydınlanması, (çeviren: Şebnem Sunar), İstanbul, 1995, s.100.